

A honfoglalás kori Erdély a régészeti kutatások fényében¹

Bizánci források szerint a magyarok a 830-as években jelennek meg a Szeret és az Al-Duna vidékén, tehát a Kárpátok keleti és déli oldalán. 862-ben, majd később 881-ben, 892-ben és 894-ben már a Kárpát-medencében is jártak, elsősorban Pannoniában hadakoztak, hol a morvákkal hol pedig a Karoling frankokkal szövetségben. E hadjáratok nyomán rögződhetett a magyar hagyományban olyan mélyen és élesen az, hogy a honfoglaló magyarság teljes egészében a Vereckei-hágón jött be mai hazánkba. Ezt a vereckei útvonalat mint *egyedülít* tünteti fel Béla király névtelen jegyzőjének, Anonymusnak a XIII. század első évtizede végén írott, regényes honfoglalás-története, a *Gesta Hungarorum*. Következésképpen mindazok, akik Anonymusnak nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a korábbi írott illetve más forrásoknak, azok Erdélybe – Anonymussal egyetértve – a Szamos völgyén vagy a Meszesi-kapun át költöztetik be az első honfoglaló magyarokat. Így szerepel ez ismert régészek 1986-ban és 1988-ban kiadott könyveiben, a honfoglalás Anonymus nyomán megrajzolt térképein, s így írta le 1986-ban az *Erdély története* történésze is. Ezt az álláspontot képviselik az erdélyi szász kutatók, kivált pedig a román történészek és régészek, akik imádott Anonymusukkal nem sokat törődve, még távolabbról, Pannoniából, de legalábbis a Tisza túlszárjáról származtatják az Erdélybe betörő barbár magyar hordákat.

A legrégebb magyar krónikák, amelyek magja, az „*ösgesta*” a XI. század második feléig nyúlik vissza, egészen másképp ismertették a honfoglalást. Az őskrónika kifejezetten a „sasok” (Győrffy György szellemes megfejtése szerint ómagyarul a besék vagyis a besenyők) támadásának tulajdonítja a honfoglalást. Korábbi országukban ugyanis „a sasok miatt nem maradhattak meg, mivel a fákról úgy szálltostak a sasok, mint másból a legyek, és elpusztították-felfalták nyájaikat és lovaikat”. „Ettől kezdve három hónapig hegyeken keltek át és végre Magyarország határvidékére, tudniillik Erdélybe érkeztek.” „A kapitányok között a leggazdagabb és leghatalmasabb volt Árpád, Álmos fia, aki Előd fia, aki Ügyek fia. Atyját, Álmost pedig Erdélyországban megölték, nem mehetett ugyanis be Pannoniába. Erdélyben megpihentek, megmaradt nyájaik is új erőre kaptak stb.” Máshová, mint Erdélybe, nem menekülhettek a 895-ben Bulgáriában vereséget szenvedett magyar seregrészek sem.

Vagyis adva van egy másik forrás, egy sokkal korábbi magyar forrás, amely a honfoglalást kifejezetten úgy írja le, hogy a magyarok a Kárpátok szorosain keresztül először Erdélybe költöztek be. Ez a krónika is csak késői átdolgozásban, XIV. századi állapotban maradt ránk, ami kitetszik abból is, hogy elmondja: a németek Simburgnak/Siebenbürgennek nevezik az országrészt. Ezt a krónika kiegészítője csak a XII. század után írhatta le, amikor a németek már beköltöztek Erdélybe. Viszont okvetlenül hiteles hagyománynak, az Árpád-dinasztia hagyományának látszik az, hogy Árpád apját, Álmost Erdélyben megölték, ami talán a besenyőktől elszenvedett vere-

¹ Elhangzott 1996. május 18-án Budapesten az Erdélyi Szövetség által *Erdély a honfoglaláskor* témakörben szervezett felolvasóújsón. (Szerk.)

ségnek volt a következménye – kazár módon végrehajtott fejedelem-áldozat az istenség kiengesztelésére.

A régészet eredményei ezt a korábbi magyar történeti hagyományt támogatják, bár ennek csak 1989-ben lehetett először határozottan hangot adni. A jobb megértés kedvéért azonban nem árt néhány mondatot szentelni a magyar honfoglalást közvetlenül megelőző erdélyi viszonyoknak. A nyelvészet illetve a nyelvészetre támaszkodó történeti földrajz felől nézve talán nincs még egy olyan vidéke a Kárpát-medencének, amelynek szláv folyó- és helyneveit olyan jól ismernénk, mint Erdélyét, – hála Kniezsa István 1938. és 1943. évi munkáinak. Pontosan tisztában vagyunk tehát azzal, hogy a magyar honfoglalók hol találkoztak zártabb, sűrűbb (ám ennek ellenére is felettébb gyér) szláv lakossággal, sőt azzal is, hogy a XI. század végéig hogyan alakult Erdélyben a magyar-szláv viszony. Ritka szerencse ismét éppen Erdélyben, hogy a nyelvészeti alapú településtörténetet az elmúlt néhány évtized sikeres régészeti kutatásai alátámasztották, részben kiegészítették.

Erdélyben a IX. században s még jó darabig utána is, két nagyobb szláv települési tömbbel számolhatunk. Az egyik nagyban és egészben a későbbi székely és szász földeket jelenti, beleértve a besztercei szászok földjét is, vagyis az Olt, a Küküllők és a Nagy-Szamos völgyét. E vidéken sorozatban tártak fel szláv urnatemetőket – a szlávok elhamvasztották halottaikat (Medgyes, Szenterzsébet, Vízakna, Berve, Tordas stb.) és félig földbeásott putrikból álló szláv falvak házait, pontosan ott, ahol Kniezsa térképei nyomán jelentkezniük kellett. A másik tömb a Kis-Szamostól a Meszesen át a Kraszna és Túr mentében a Szamosig-Tiszáig terjed, itt halmok alá temetkező másféle eredetű szláv lakosság élt (Szilágynagyfalusi csoport). Ez fog szívósabbnak bizonyulni, míg az erdélyi völgyekben a magyarok a szlávokat a XI. század végére valószínűleg asszimilálják, addig a krasznai tömb területén ez lasabban ment végbe.

Végül, de nem utolsó sorban, ritka szerencsével sikerült a Maros középső folyásvidékén a IX. századi dunai bolgár hódítók és megszállók régészeti nyomaira, telepeire és temetőire rábukkanni (Gyulafehérvár, Maroskarna, Csombord, Szászsebes stb.) Azt lehet tehát mondani, ha a tudomány eredményeit elfogadjuk, akkor Nyugat-Szlovákia és a Nyugat-Dunántúl mellett Erdély a Kárpát-medence harmadik olyan vidéke, amelynek IX. századi népességi és települési viszonyaival tisztában vagyunk. E viszonyokba lép be a magyar honfoglalás.

A régészeti kutatás története

A Kárpát-medence, vagyis a középkori Magyarország egyetlen vidékének régészeti kutatása sem volt annyira elmaradott, hiányos, mint a történelmi Erdélyé, de nem sokkal kedvezőbb a helyzet akkor sem, ha a mai állapotot vesszük alapul, vagyis hozzászámítjuk a Partiumot és a Kelet-Temesközt (Bánságot) is. A Kárpát-medencének ez a Trianonban Romániához került egyharmada kimondva vagy kimondatlanul olyan országrésszé vált, amelyben legalábbis nem kívánatos korai magyar emlékeket kutatni vagy ilyeneket közölni, – azért van ez így, mivel a románság az egyetlen nép a Kárpát-medencében, amelynek – bár a politikai akarat mindent megtesz az ellenkezője kimutatására – nincs a XIII. századinál korábbi, tudományosan igazolható régészeti emléke anyaga. Ne legyen hát másoknak sem!

Negyedszázaddal ezelőtt még komoly tudományos hívei voltak annak a tetszetős elméletnek, hogy a Kárpát-medence legnagyobb, kerekén 10 kilogrammot kitevő aranylelete, a mai Romániából mintegy kinyúló legnyugatibb csücsökben talált nagyszentmiklósi, a marosvári Ajtony kincse lett volna, – ha így lenne, akkor ez az 1799-ben talált csodálatos kincs lenne a legrégebb magyar lelet. Ami azt illeti, plakáton, könyvborítokon, bélyegeken, emblémákon ma is annak számít, mivel a mű-

vészvilág még nem érzekelte (s talán nem is nagyon igyekszik érzékelni, kivált elhinni) a tudomány mára vitathatatlanná vált vizsgálati eredményét: a nagyszentmiklósi aranyedények 670 és 790 között készültek s gyűltek össze, ebben az időszakban került az edényekre az összes felirat, beleértve az utólag rákarcoltakat is. Vagyis az avar kor fejedelmi gazdagságú kincséről van szó, amelyet nyilvánvalóan az Avar Birodalom bukásakor ástak el. Ezzel nemcsak a magyar, de a harsogó bolgár és a legújabb román nemzeti vágyálmok is köddé foszlottak, a nagyszentmiklósi kincs egy kihalt nép letűnt birodalmának az emléke, akár hiszi ezt valaki, akár nem.

A temesi bánóság viszont mégis élen jár területünk és témánk kutatástörténetében. 1875-ben *Nagy Teremián* került elő az aranyozott ezüst ékszerekkel valóssággal elborított *első* honfoglaló magyar „nagyasszony” temetkezés. A sírlelet a leletek előkerülési sorrendjében is meglehetősen korai, tizedik volt az addig megismert honfoglalás kori emlékek sorában, ám ha figyelembe vesszük a Nemzeti Múzeumnak küldött kísérőlevelet, amelyben Hunyár János tanító megírta, hogy a nagyasszony sírja közelében a dombháton már 1839-ben is ráakadtak két csontvázra (sajnos leletekről nincs szó a levélben), akkor az 1834. évi híres-neves első honfoglaló leletünk, a bene-pusztai után alighanem a nagyteremiai lett volna a második. Ha lett volna, aki megfigyeli. Bánásági területünk és témánk időben harmadik honfoglalás kori lelete is: a dettai (1882), míg az első kis temető sírleleteit a Partiumban Nagyváradon dűlták szét, illetve gyűjtötték össze (1893).

1895-ben, a Honfoglalás tényleges millenniuma évében, Pulszky Ferenc a Nemzeti Múzeum főigazgatója már harmadik összefoglalását írta a „Magyarhonban” talált honfoglaló magyar leletekről, s ugyanazon esztendőben veje és utódja, Hampel József is elkészült a Magyar Honfoglalás Kútfei című kiadvány számára *A honfoglalási kor hazai emlékei* című teljesnek szánt összefoglalása első változatával, amikor végre Erdélyben is kiássa és közzéteszi az első négy honfoglalás kori magyar sírleletet Marosgombásról Herepey Károly. A Magyarországhoz képest 60, vagy ha nagyon jóindulatúak akarunk lenni, 40 éves lemaradásért az akkori erdélyi magyarok csak önmagukat okolhatták: amilyen élénk volt a fantáziájuk romantikus történelmi elbeszélésekre, annyira nem volt érzékük a földben rejtőző múlt iránt. Pedig észrevehették volna, hogy szász honfitársaik már sok évtizede milyen szorgalommal és alaposággal kutatják sőt ássák Dél-Erdély őskori és középkori, kivált római emlékeit, merő véletlen, hogy nem ők akadtak rá először a honfoglaló magyarok sírjaira is.

Nem is lesz Erdélyben magyar régészeti iskola mindaddig, míg 1899-ben a király ki nem nevezi a kecskeméti születésű Pósta Bélát, a Magyar Nemzeti Múzeum kiváló régészét (s mellesleg 1896-ban a híres történelmi honfoglalás kori leletek kutatóját és közlétezőjét) a kolozsvári egyetem régiség-tani tanszékére. Pósta katedrája és a hozzá tartozó múzeum átvétele után hat esztendővel még mindig így foglalta össze Hampel Józsefhez írott levelében a régészet erdélyi helyzetét: „A 40 esztendő semmiből valamit csinálni nehéz” (1906). Nem részletezem tovább: sikerült! Pósta nemcsak a gyorsan híressé vált kolozsvári régészeti iskolát alapította meg, de abból nőtt ki a szegedi s részben a mai budapesti is. Csupán hogy megértsük, miről van szó, legyen szabad saját példámval előhozakodnom. Magam ugyanis kétszeresen is ehhez az iskolához kötődöm, öreg gazdám, Banner János professzor Pósta Béla kolozsvári tanítványa volt, fiatalabb gazdám, László Gyula pedig majd egy évtizedig Pósta utódjaként működött a kolozsvári tanszéken.

Miközben a félamatőr gyulafehérvári muzeológus, Bodrogi János meglehetősen szakszerűtlenül újabb honfoglalás kori sírokat ásott ki Marosgombáson és Magyarlapádon (ezeket s az ezideig tartó vérszegény kutatásokat foglalta össze 1913-ban az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain Nagy Géza, aki a Pósta-tanítványok új ásatait még csak hallomásból említi), aközben felnöttek a kiválóan ásató és ásatait tudomá-

nyosan feldolgozó Pósta-tanítványok. Roska Márton egymás után két erdélyi korai megyeközpont várának temetőjében végzett sikeres ásatást: Tordavárén Várfalván (1910) és Hunyadvárén Vajdahunyadon (1910/11), majd közvetlenül ezek után szakszerűen befejezte a marosgombási honfoglalás kori temető feltárását (1912). Ezalatt másik két kiváló tanítvány, Létay Balázs és Kovács István elkezdtek Kolozsváron a Zápolya utcában hozzáférhető honfoglalás kori sírok megmentését (1911). Roskának 1913-ban és 1914-ben még sikerült a Pósta által alapított magyar-francia nyelvű múzeumi folyóiratban, a *Dolgozatokban* közzétennie várfalvi és vajdahunyadi ásatásainak eredményeit – a többi ásatás publikációja elmaradt az I. Világháború kitörése miatt. A tanítványok bevonultak katonának s vagy elesetek (mint Létay Balázs a kolozsvári első honfoglaló sírok feltárója), vagy sok évig távol voltak. Mire a túlélők hazakeveredtek, nem volt többé professzoruk, Pósta meghalt 1919-ben, egyetemük tanszékeinek színe-java Szegedre települt át, hazájuk Román Királysággá vált. Roska legalább ásatásokkal próbálkozott, 1924/25-ben Biharvár mellett kiásta a várnép temetőjének 506 sírját, majd félévszázadig ez volt a kora-Árpád-kori Magyarország legnagyobb ilyen típusú temetője. Ezzel aztán vége is szakadt a honfoglalási, illetve korai magyar korszakkal foglalkozó tevékenységének. 1940-ig gondolni se lehetett Romániában honfoglaló magyarok kutatására vagy korábbi kutatások eredményeinek közzétételére.

Az 1930-as években Magyarországra menekült Roskát kérte fel Asztalos Miklós a Budapesten 1936-ban kiadott *A történeti Erdély* című gyűjteményes kötet szerkesztője *A honfoglalás és Erdély* fejezet megírására. Mi sem jellemzi jobban az akkori helyzetet mint az, hogy a mindössze 10 nyomtatott oldalnyi fejezet Erdély addig közölt összes klasszikus honfoglalás kori leletének leírását és rajzát is tartalmazza, köztük a Roska által még 1912-ben kiásott 3 gazdag marosgombási női sírlelet szerencsére magával hozott rajzaival, lelőhely-térképe pedig szórványos nyílhegyekkel, karperecekkel, kengyelekkel együtt is csak 13 X. századi magyar lelőhelyet tüntet fel, s még ezekből is 2 téves, valójában későavar lovassírok leletei.

Az 1940 ősztől 1944 koraőszéig tartó rövid észak-erdélyi magyar korszak csak keveset tudott a többévtizedes mulasztásokból helyrehozni. Kovács István elővette a Zápolya-utcai sírok addig fiókjában rejtgetett rajzait és fényképeit s az ásatás után 31 évvel végre közzétette őket (1942). Ugyanezen esztendőben a fiatal László Gyula újabb sírokat keresett a Zápolya utcában, de csak egy ép és két szétdőlt temetkezést tudott kiásni s ezeket is csak leírni (1942) illetve részben közölni (1943). Egy híradásból régóta ismert eresztvényi kengyelt leszámítva, nem tudott Észak-Erdélyből más honfoglaló leletet sem közölni. Az 1945 tavaszáig tartó interregnumot kihasználva tette közzé a sepsiszentgyörgyi Eprestemőn talált (1943) honfoglaló lovassír leleteit Székely Zoltán. A Kolozsvárra 1941-től átmenetileg visszatért Roska Márton egész Erdélyt felölelni vágyó kataszteri munkásságában csak az Őskor-kötet összeállításáig jutott el, egy gyulafehérvári kardkoptatót leszámítva nem közölt magyar leletet (1944). A legnagyobb baj, hogy bihari sírleleteivel sem gondolt, így azok azóta – immáron újból 50 éve! – hozzáférhetetlenek a nagyváradi múzeumban.

A „felszabadulással” sztálini sötétség borult Romániára is, még a dákokat és a római „rabszolgatartókat” is ki kellettátkozni, hivatalból mindenfelé szlávokat kellett kutatni. Ott is – éppúgy mint nálunk – először csak az 1956. esztendő hozott némi olvadást. Az első jelet a bánási származású magyarbarát bukaresti professzor, Dorin Popescu adta meg, aki a határ közelében, Gyulavarsánd-Laposhalom évtizedek óta ismert és kutatott bronzkori telepén újból ásatásokba fogva, melléktermékként 58 magyar köznépi sírt tárt fel. A bronzkori leletek közlése jó alkalom volt ezek leírására és bemutatására is, s ennek kapcsán mindazon adatok összefoglalására, amelyeket a magyarok erdélyi beköltözésével kapcsolatban a szakirodalomból összegyűjtött (1956). Ezen felbátorodott a nagyszebeni szász, Kurt Horedt, akit 1949-ben – László Gyula hazasuppolásá-

nak évében – kolozsvári professzornak neveztek ki. Tovább törte a jeget, bár nagyon óvatosan. 1958-ban kiadott román nyelvű könyvében az erdélyi avar leleteket nemcsak összefoglalja, de avarként közli is őket, miközben egyidejűleg megjelent német nyelvű könyvében a magyarokról *Die Metallfunde des 10-11. Jahrhunderts aus Siebenbürgen* cím mögé rejtve csak írásos jegyzéket mert adni, ez a jegyzék pénzleletekkel együtt 22 lelőhely adatát tartalmazza. Ugyanezen könyvecske egy másik részében azzal az ürüggyel merészelt gyulafehérvári magyar sírleleteket közölni, hogy szétválasztja őket a római Apulum velük összekevert sírleleteitől.

Sajnos erre az időre Horedt már régen elkövette azt a módszertani hibát, amelyet régésznek soha nem szabadna elkövetnie: nem egykorú idegen forráshoz igazította a leleteket. Horedt – nyilván a harsogó történelmi propaganda nyomán – kortárs szemtanúnak vélte Anonymust („Der Kronzeuge Anonymus... berichtet” írja több ízben), tehát a magyar beköltözés útvonalaként egyedül a Meszesi kaput ismerte el s régészeti adatait is ehhez igazította. 1000 körüli második beköltözési „etapnak” István királyt és katonáit tartotta, velük hozta kapcsolatba az összes köznépi jellegű leletet. Tévedései mellett élete végéig kitartott, mi több: Németországba történt kivándorlása után ott kiadott könyveiben (1986, 1988) újabb merev módszertani tévedésekkel (pl. a magyar pénzek erdélyi elterjedésének „etapjaival”) kiegészítve igyekezett belesúlykolni a német olvasóba. Emiatt jószándéka is ellentétébe fordult.

1959-1966 között jól érzékelhető enyhülés következett be a romániai régészetben, amelyet elsőként a német származású aradi régész, Egon Dörner használt ki. Dörnernek köszönhetjük a Siklón (1961), Németszentpéteren (1962) és Arad-Csályán (1964) feltárt vagy részben megmentett honfoglaló magyar lovassírok (s mellesleg korai avar lovassírok) tudományos ismertetését (1960, 1962, 1970), – később „hálából” elzaklatták a múzeumi szolgálatból. A nagyváradi megyei múzeum akkori régésze, a román nevű, félig magyar Nicolae Chidioșan is ezekben az években merete közzétenni a még 1942-ben előkerült szép gálospetri honfoglaló női sírleleteket (aligha véletlenül a nagyszebeni/hermannstadti Brukenthal Múzeum 1965. évi évkönyvében!) majd a trepanált koponyájú, „agyafűt” ember temetkezését is tartalmazó, a szalacsi Vidadombon 1966-ban kiásott 12 síros kis magyar temető leleteit, majd Nagyvárad-Szalkán pedig gazdagabb köznépi sírokat is megmentett. Ő úgy úszta meg a következményeket, hogy kivándorolt Izraelbe. Sajnos azelőtt, mielőtt az általa 1967-ben megmentett köröstarján-csordásdombi honfoglaló magyar temetőt is közölni vagy legalább ismertetni tudta volna.

Más románok még az enyhülés e néhány évében sem nagyon kapcsolódtak be a honfoglaló magyarok kutatásába. Sajtényből ismertette Liviu Mărghitan egy díszöves „lovass vándor” temetkezését, aki a „leteleptült” helyiek közepette nyugodott volna (1965). A sajtényi leletekből a Bukaresti Nemzeti Múzeum kölcsönkérte a díszöves sírleletet, ez a fővárosban X. századi magyar harcos sírleleteként volt kiállítva még az 1980-as években is, miközben a 4 síros kis temető Aradon maradt leletei az aradi múzeum kiállításán az „autochton” népesség relikviáiként szerepeltek, – ennyit a főváros és a „frontváros” közti különbségről! A bánági Hodonyból egy neolitikus telep ásatása kapcsán 1959-ben két különböző szelvényben kiásott (minden csak *nem*!) magyar temető 11 sírját, köztük lószerszámmal, lócsontokkal eltemetett „lovass vándor” temetkezését közölte Adrian Bejan és Marius Moga (1977).

Amint láttuk, még az enyhülés idején is csak a Partiumból vagy a Bánáságból/Bánátságból lehetett „magyargyanús” sírokat publikálni vagy említeni, igazi erdélyiekéről szó sem lehetett. Az egyetlen, 1961-1962-ben gyalázatosan rosszul, hiányosan kiásott valódi erdélyi honfoglalás kori temetőrészt, 16 sírt és leleteit Maroskamáról K. Horedt csak úgy tudta közzétenni, hogy „Blandiana-B-Gruppe” néven kerek-perec tagadta, hogy bárminemű köze lenne a magyarokhoz (1966), – ezt azután addig ismételte, míg végül maga is elhitte. S ezzel eljutottunk a harmadik, máig tartó időszakhoz.

Egy vérbeli régésznek éppúgy kötelessége (hivatása) megmenteni bármiféle régi korszak emlékeit, mint a mentőorvosnak a sérülteket ellátni. Honfoglaló magyarok sírjai és temetői a különféle leletmentések során természetesen továbbra is előkerültek. Egy részüket még említeni sem volt szabad, ezek még a Dacia folyóirat évi hivatalos jelentéseibe se kerültek be. Néhányat az ásatók baráti közléseként vett fel jegyzékeibe Mircea Rusu, de úgy, hogy az azokban szereplő 45 X-XII. századi temetőről illetve sírleletről nem közölt érdemleges tudnivalót (1975). Persze azért tudunk a köröstarjáni temető előkerüléséről (1967), a Déván megmentett pompás sírokról (1975, – az utóbbiak közül az egyik sír leleteiről titokban készített vázrajzot majd 1986-ban Németországban közli K. Horedt), Temesvár-Csókaerdő remek „katonai” temetőjéről (1980), értesültünk a Gyulafehérváron nagy építkezések során megmentett szláv-bolgár-magyar temetőkről (1971-1981), s bármennyire is titkolták, tudunk a Kolozsváron kiásott II. honfoglalás kori temetőről, a Pata utca és Györgyfalvi út találkozásánál előkerültnek mondott – így emlegette őket a Szabad Európa Rádió is –, valójában a kis Szántó utcában kiásott sírokról (1986). Ez utóbbiakat úgy akarták elködösíteni, hogy nagyon késői, XIII. századi sírokról van szó, s amikor kiderült az igazság, még 1991-ben is így próbálta őket „becsomagolni” ásatójuk: a temető „nem fenntartás nélkül magyar, hiszen a magyar nép akkor még nem volt egységes. A talált csontok alapján ezek az emberek túl magasak voltak, ami ugyancsak nem jellemző a magyarokra. De minden kétséget kizárva Pannonia felől érkezett vándornépekhez tartoztak” – így a X. században már minden bizonnyal teljességgel „egységes” román nép kései leszarmazottja, aki szemmel láthatóan jobban tudja, milyeneknek kellett lenniük a magyaroknak, mint maguk a magyarok.

Az 1989 karácsonya utáni első nagy leleplezések egyikéből értesültünk a Temesvártól délre fekvő Vejtén kiásott és tökéletesen eltitkolt honfoglalás kori magyar temetőről. Nos, azóta semmi nem változott. Nemcsak Vejtét s ki tudja mi mást titkoltak még el, de e temetők leletei ma éppúgy zároltak mint a 80-as években voltak. Hogy az 1986-ban megjelent Erdély történetében Vejte és Kolozsvári-Szántó utca kivételével legalább valamennyi lelet említve van, az baráti kapcsolatok s az erdélyi múzeumok többszöri meglátogatásának az eredménye. Az 1989/1993. évi „rövid” Erdély történetéből egyetlen addig előkerült honfoglalás kori lelet sem maradt ki. Ennek az eredménye a következő összefoglalás.

Honfoglaló magyarok emlékei Erdélyben

Az egyedüli halvány, de biztos képet Erdély első magyar megszállóiról a kolozsvári régi Zápolya (1948 után Vişinschi, most Dostoievschi) utcában kiásott, összesen 11 temetkezés nyújthatja. Ma már nem lehet arról szó, hogy hajdani néprajzos szemlélettel verrokon nagycsaládot, a „honfoglaló népet” lássuk bennük, a 11 sírből 8-ban felnőtt férfi, 2-ben fiatal nő, 1-ben kislány nyugodott, ilyen élettani/biológiai közösség nem létezhet sem itt, sem másutt. Ezekben a temetőkben a magyarság uralmát biztosító hivatásos katonaréteg temetkezett, mindaddig – mintegy 25/35 évig – amíg ilyen biztosításra egyáltalán szükség volt.

A Zápolya utcai 8 férfiből 7 fegyveres harcos volt, legrangosabb lehetett a trepanált koponyájú, „agyafűrt” férfiú. Hatukkal lovat temettek el. Különös jelentősége e kis temetőnek, hogy a honfoglaló magyarság mindhárom lovas temetkezési módját gyakorolták: a göngyölt, a kiterített és a kitömött lóboróset, erre egészen napjainkig ez volt az egyetlen közölt példa a honfoglalás korából. Kitűnően tükrözi a halotti szokások különbözőségükben is megnyilvánuló egységét. A szablyákkal, megvasalt tegezben hordott nyilakkal, csontmerevítő s ijjal felfegyverzett harcosok viseletében nincs nyoma a nyugati hadjáratok nyomán kialakult pompának és gazdagságnak. Felszerelésük,

övdíszeik, mentegombjaik, lószerszámuk, tegezfüggesztőjük vitathatatlanul keleti jellegű, steppei eredetű, mi több: a 11. sír szügyelő csörgőjének rokonsága a dél-orosz pusztákon és a Dél-Ural vidéken át egészen az ázsiai steppékig visszakövethető. Etelközi típusúak a két asszony fülbevalói és „szaltovoi” jellegűek a sírokból talált edények is. Ez a fegyveres csoport sosem járt Magyarországon vagy attól nyugatra; a honfoglalás kezdetén, 895-ben arra a helyre parancsolták őket, amelynek közelében sírjaik előkerültek. Kézenfekvő volt már korábban arra gondolni, hogy a kis temetőhöz 1275 m-re nyugatra egykor létezett római Napoca elhagyott romváros falai között, szélétől védve szálltak meg, erre azonban nincs semmiféle bizonyíték, – s ha netán előkerülne, alkalmi telepük akkor sem lenne a későbbi Kolozsvár város szerves előzménye.

A helyzetet alaposan bonyolította a Zápolya utcától mintegy 750 m-re délnyugatra, tehát a római és középkori városhoz még közelebbi újabb és nagyobb katonai jellegű temető előkerülése. A Szántó- (Plugarilor-) utcai 26 sír katonai jellege még a Zápolya utcánál is szembetűnőbb, 19 fegyveres férfival csak 7 nőt illetve gyermeket találtak. A temetkezések mellől ugyan eddig egyetlen leletet sem közöltek, azt mégis tudjuk, hogy a férfiak mellé 5 vagy 6 ízben temettek lovat, 4 harcossal temették el szablyáját, 12-vel csontos-íját (ez a maximum eddig honfoglalás kori temetőben!), valamennyi férfi mellé tettek tegezt vagy nyilat és tűzcsiholót – az utóbbit a harcosok vezetője fémveterekkel díszített tarsolyban hordta. Néhány asszonyuk hivalkodó katonafeleség volt, arany és ezüst gyűrűkkel, karperecekkel. Síredényeik ugyanolyanok, mint a Zápolya utcaiak.

Tudván, hogy 1949 áprilisában László Gyula a Farkas-utcában (akkor már Chirov, ma Kogălniceanu utca) a Zápolya utcai asszonyokéval rokon fülbevalót viselő, ezüst pitykével kivert ingnyakú gazdag magyar női temetkezést tárt fel, akkor nemcsak három egykorú honfoglaló magyar temetővel kell számolni egymás közelében, de a harmadikkal immáron alig 150 m-rel a római falakon kívül. A Napocához egyre közelebb előkerülő magyar temetők arra utalnak, hogy uruk és parancsolójuk a honfoglalás után egy-két évtizedig valóban az elhagyott város falakkal körülvett belső térségén lakhatott, – erre utal a gyulafehérvári párhuzam is.

Gyulafehérváron a római Apulum szabályos négyszöget körülzáró jólépített kőfalai a későközépkorig álltak. Az avarok sem itt sem máshol nem sokat törődtek az antik romvárosokkal, a IX. században beköltöző bolgárok azonban felhasználják őket. Gyulafehérváron a falakon belül bolgár település, a falakon kívül bolgár temető került elő. A bolgároktól azonnal birtokba veszik az erődöt a honfoglaló magyarok, ám kezdetben aligha erődítményként. Egyszerűen beletelepednek és beletemetkeznek. Egy díszöves magyar lovasharcos sírját dűlják majd szét annak a templomnak a XI. század eleji alapozásával, amely a székesegyház bejáratával szemben került elő. Egy a vár területéről származó rús/viking típusú kardkoptató tanúsága szerint a vár területén később is temetkeztek. Apulum falain kívül már századunk elején kis honfoglalás kori temetőre találtak, lószerszámmal-kengyellel temetkező trepanált koponyájú férfit, nyakpercet, fülbevalót, gyűrűt viselő asszonyokat, ezek a sírok azonban nem korábbiak a X. század közepénél. Java X. századiak az újabban a Zalatnai úton kiásott lovas, vasalt tegezes férfiak, áttört hajfonat korongot, ezüst és zománcos fülbevalókat viselő asszonyok temetkezései is, ezeket követik időben a római falak körül körben a késő X-XI. századi köznépi temetők.

Az utóbbi jelzi a döntő különbséget Apulum és Napoca között. Apulum legio castrumának jól megépített falai védhető, de legalábbis kijavítható állapotban maradtak fenn, Napoca, a civil-város már okvetlenül rom volt. Ha nem így lett volna, akkor a magyar államszervezéskor nem a mai Kolozsmonostor dombján építették volna fel az ispánok föld-gerenda falú várát, amelynek folyamatos használatát Szent Istvántól a

tatárjárásig oklevelek és régészeti leletek (pénzzel keltezett házak és temetők, templomok építése és újraképzése) a legjobban igazolt kora Árpád-kori ispáni központtá teszük egész Erdélyben! Nem tudjuk viszont, kik dúlták fel s miért a Zápolya utcai kora X. századi sírok majd felét, a gyűlölet egy rossz emlékü egykori gazdájának szolt-e vagy pogány voltuknak? Avagy csupán „egyszerű” jóindulatú sírrablók műve?

A hiányos, zavaros adatokból is látszik, hogy Marosgombáson is korai katonai jellegű temetővel számolhatunk, olyannal, amelyben egyetlen sorban nyugszanak a harcosok és a hozzájuk tartozó néhány asszony. Gombáson a kolozsváriaknál jóval szegényebb (lóval temetkező nem volt köztük) 7 harcosról tudunk, csak kettővel temették el szabályját, a többieket nyíllal és harcibaltával, az 5 asszonyból is csak egy volt gazdagabban felékszerezett, a többiek egyszerűbb ékszereket viseltek.

A marosgombási kis temető mintegy átmenet a maroskarnaihoz, – ahol azonban már nem lehet szó hivatásos harcosokról. A 15 feltárt sírból 5 szegényebb ékszereket viselő nő temetkezése volt s csupán 4 férfi, mind a négy nyilakkal, ám egyikük tegez és szablyával is útnak indítva. Különös érdekessége a Maroskarnán megtelepült csoportnak, hogy a megelőző, bolgár korszak – talán a magyar honfoglalást túlélő? – népességének ellenőrzése lehetett a feladata. A sírokból azonban nem bolgár, hanem magyar típusú edények kerültek elő, mi több: a temetkezési rítus bizonyos elemei (pl. a fej alá tett kőpárna) kifejezetten a Zápolya utcával rokonok. Mivel a 6 teljesen szét-dúlt sír itt is alighanem férfitemetkezés volt, így számolva 10 férfival és 5 nővel jellemezhető katonai jellegű temetőt kapnánk – sajnos a hiányos ásatás miatt mindez nem egybő tűnődésnél.

Két-három közepesen felékszerezett magyarlapádi asszony temetkezéssel és a 7(?) dévai sírből vázrajz nyomán illetve hallomásból ismert sírmelléklettel (kétélű kard, tegez 8 nyíllal, gombok, gyűrűk – köztük vésett ékkövel díszített aranygyűrű is –, karperec, fülbevaló) ellátott közösséggel, amely a lószerszámos (nyereg a kengyelekkel, zabla) temetkezést gyakorolta, véget ér az Erdélyből ismert „gazdag” honfoglaló magyar temetők sora. Az Alföldet benépesítő magyar tömbbel a Maros-völgyi leletek mutatnak kapcsolatot: magyarlapádi, gyulafehérvári és várfalvai ékszerek. A Szamos-völgy, a Meszes és a Királyhágó – mint erre még visszatérünk – szemmel láthatóan nem játszott számottevő szerepet a X. században az Erdőntúli medence és az ország többi része közti kapcsolatban. Az akkoriban jóval délebbre elhelyezkedő magyar uralmi súlypontnak megfelelően a főútvonal s egyben a só útja a Maros-völgye volt; képtelen-védhetetlen historikus fantazmagória, hogy a 2500 m magas Déli-Kárpátokon át a Marosig terjedő bolgár kánság lett volna a X. századi Dél-Erdélyben. Éppenséggel jól ismerjük ugyanis a bolgárok ellen előretolt magyar határbiztosító harcosok Oltvidéki lovas sírjait, Csíkszögödről, Kézdivásárhelyről, Sepsiszentgyörgyről, Eresztvényből és Köpecről, ám miután a bolgár nagyhatalom 933 után megrendült, ezekre nem volt többé szükség.

Az Erdélyből ismert néhány katonai őrhelyből akkor sem lett volna magyar nép és magyar államszervezet, ha kétszer ennyi lenne belőlük s temetőikben is kétszer annyian nyugodnának. Szerencsére ismerjük a X. századi magyar köznép emlékeit is. Klaszikus kis falusi közösség emlékei a hét pecséttel őrzött marosnagyfalu leletek, hasonló maradványaira utalnak Alvinc, Borberek, Borosbenedek, Maroscsapó szórványos sírleletei is, a köznép igazi emlékeit persze leginkább a két új gyulafehérvári temetőben (266+186 sír) lehetne tanulmányozni. Míg ezeket csak hallomásból ismerjük, sokkal jobban állunk az államalapítás korának emlékeivel. Erdélyi megyeközpontok századunk eleje óta ismert temetőiben, a Tordavárában Várfalván (55 sír), Hunyadvárában Vajdahunyadon (78 sír) annyira szembetűnő volt ugyanis a honfoglalás koráig visszanyúló magyar hagyomány és jelleg (trepanált koponyák, rombuszpengéjű nyílcsúcsok, bronz gombok, kerek pitykék mint ruhadíszek, kéttagú csüngők, kígyófejes

karperecek, sodrott nyakperecek, széleslemező karperecek stb.), hogy e temetőkkal kapcsolatban a magyar kutatásban – szemben a magyarországi helyzettel és gyakorlattal – egy pillanatra sem merült fel a szláv eredet vagy szláv meghatározás. Mi több: nemcsak Szent Istvántól számítható (István pénzeivel sokszorosan igazolt!) kezdetüket lehetett látni, de a végüket is, Várfalván a László-Kálmán-kori átmenetet a templom körüli temetkezésre. Újabb száz évtized után ugyanez igazolódott Dobokavár várnépének temetőinél (ezért nem került közlésre a több, mint 800 feltárt sír leletanyaga és dokumentációja, mivel éppen az ellenkezőjét igazolná annak, amiért a költséges ásatásokat eltervezték és végbevittek), ugyanezt találjuk a korai Kolozsváron a monostorban (eddig 160 feltárt temetkezés) és az erdélyi Szolnok első székelyeként sejtethető Kazárvárbán is.

Mielőtt összefoglalnánk Erdély honfoglalás korával kapcsolatos adatainkat, röviden fűssünk át az Alföld keleti peremének viszonyain, – hiszen a két „országot” a X-XIII. században csak hegyek, erdők, bölények és medvék választották el egymástól. A katonai megszállók kis temetőit vagy a rájuk utaló temető-töredékeket itt is végig megtaláljuk, már századunk eleje óta ismert például Bihar-Somlyószőlőhegy 7 lovas harcos férfiból és 1 szál nőből álló temetője, amelynek azonban (s itt helyesbítenünk kell saját kutatásunkat is) nem volt, nem lehetett köze a tőle több km-re fekvő Biharvárhoz. Úgy-ahogy (láttuk, többnyire előzetes jelentésekből) tudunk Sikló 7 lovas harcosból – köztük 4 lovas, 1 lószerszámos – 4 lóval, lószerszámmal temetkező asszonyból álló gazdag temetőjéről s legalább 7 elpusztult sírjáról, az ott temetkezők a mellükre varrott pénzek tanúsága szerint a nyugati hadjáratokban is résztvettek. Náluk jóval gazdagabban lehettek azok a muszka harcosok, akiknek sírjaiból a múlt század végén gazdag leletek kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba. E sorok írója – alighanem kivételesen – ismeri Temesvár-Csókaerdő 7 lovas-íjász harcosból, 3 ékszereket viselő asszonyból és 2 gyermekből álló katonai temetőjének közöletlen leleteit, magyar régész nem látta viszont Köröstarján-Csordásdomb és Vejte hasonló temetőinek leleteit. A többi temető jellegét nem lehet megítélni. Gazdag sírleletek töredékeit mentették meg Arad-Csályán szablyás és kardos lovasok sírjaiból és Németszentpéterről, 2-4 temetkezést tártak csak fel Gálospetri-Malomdombon és a fontos sóközpontban, Sajtényban, ahol középrétegbeli díszöves temetkezés is előkerült.

Letagadhatatlan itt a köznép is, hiszen Biharvár várnépének Roska Márton kiásta 506 sírjához újabb (1954) 14 sírt tártak fel. Részbeni feltárássra került Aradvár XI. századi temetője (kb. 200 feltárt sírja a vár belsejében) s már a múlt század vége óta ismertek Temesvár várnépének sírleletei is (valamennyi közöletlen). Nincs közvetlen köze a Szent László alapította Nagyváradhoz a Pece patakánál és a Szalka-teraszon kiásott X. századi köznépi temetőrészeknek, viszont jelentős X-XI. századi köznépi emlék a Gyulavarsánd-Laposhalmon a század eleje óta több ízben kutatott temető, amelyből eddig mintegy 100 sírlelet ismert. A Kelet-Alföld X-XI. századi viszonyaiba egyébként is kiváló betekintést nyújtanak a határ magyar oldalán feltárt nagy temetők, a 177 síros ártándi és az 540 síros magyarhomorogi, – a belőlük kiolvasható tanulságok nyilvánvalóan érvényesek párszáz méterrel vagy néhány kilométerrel keletre is!

Tanulságok, összefoglalás

Nagy elődeinknek, Nagy Gézáknak, Roska Mártonnak, László Gyulának nem volt lehetősége a túlságosan kevés régészeti leletből önálló, „erdély-specifikus” következtetéseket levonni, hiszen még 1985-ben is akadt olyan régész kutató, aki a X. századi Erdélyből csak 4 (négy!) régészeti lelet-lelőhelyet ismert el magyarnak. Ehhez képest az egy esztendővel később kiadott *Erdély története* valóságos földindulásnak számított, hiszen először kísérte meg százas nagyságban feltárni a honfoglalás és

államalapítás korának régészeti emlékeit vagy legalább nyomait. Pontosabban: számított volna, ha a „nagy” Erdély szóban forgó I. kötetének illetve korszakának szerző-szerkesztője hozzájárult volna ahhoz, hogy általános településtörténeti tanulságokon túl is értékelni lehessen a régészet eredményeit. Nem lehetett, a magyar Honfoglalással kezdődő III. fejezet nem értékesíti a régészet eredményeit, kizárólag az írott források és a helynévi elemzések alapjain áll, az évszázados ellentmondást sem feloldva, hiszen egyszerre veti el és használja fel Anonymust. Ezekből az „alapokból” kiindulva benépesíti Erdélynek a X. században még jórészt lakatlan vagy szlávoktól lakott vidékeit a Zsombor-Gyula „ősfoglaló” nemzetség Agmánd, Kalocsa, Borsa, Mikola ágaival – nem egyéb ez XII-XIV. századi birtokviszonyok visszavetítésénél a honfoglalás korára, az „úri Magyarország” történetírásának jellegzetes módszerével.

Igaz, az 1989-ben megjelent „rövid” Erdély történetéből mindez már kimarad, hiszen a 896-1172 közti történelmet ezúttal régész-történész írta, csak hogy ez a kötet (amely azonos a német, francia, angol nyelven kiadott Erdély történetével) teljességgel ismeretlen a magyar történettudományban, magam legalábbis még soha nem találkoztam rá való hivatkozással.

Legkevésbé Erdélyből származó tudományos hivatkozással. Sajnálattal kell megállapítani ugyanis, hogy a honfoglalás és államalapítás kora régészetének ma sincs erdélyi magyar kutatója. Pedig a stafétabotot az erdélyieknek kell átvenni, Magyarországról ma már nem lehet Erdély régészetével foglalkozni. Erdélyi szász segítség sem várható, eddig sem volt sok köszönet benne. Kurt Horedt Németországban (az NSZK-ban) írott és kiadott könyveiben és dolgozataiban (1984, 1986, 1987, 1988) ugyanis egyaránt szembefordult a román és magyar állásponttal, de úgy, hogy nem a tudománynak kedvezett. Módszere az abszolút fafejű német „rendszerezés”, a mindenáron való rendcsinálás kényszere.

Horedt vallja, hogy a VII-IX. században egész Erdély szlávokkal népesült be s ezek a szlávok az előzményeket tekintve valóságos zárófalat alkotnak (vagyis elveti a dákorómai kontinuitást), mivel a magyaron kívül, illetve a magyar beköltözés előtről Erdélyből csak szláv helynevek maradtak fenn. E tárgyilagosságot alaposan meggyengítve felveti ugyanakkor, hogy az első vlachok a IX. századi bolgár uralom idején költöztek be, – vagyis *előbb*, mint a magyarok. Fontos felismerése, hogy az erdélyi szlávoknak nem voltak váraik, – a legendás Gelou/Gelunak sem volt semmiféle vára, mivel az erdélyi föld-fa várak legkorábban a X. század végén és a XI. században keletkeztek. A baj csak az, nem mondja meg, ki építette őket s ki ellen. A honfoglaló magyar megszállókat Horedt is az Alföld irányából költözteti be, csak hogy létszámra jelentéktelennek tartja őket, kizárólag szablyával harcoló néhány lovasból álló 4-5 őrségnek (Klausenburggruppe). A nem lóval és nem szablyával temetkező hasonló viseletű és jellegű kis temetők népe alkotja nála a rejtélyes okokból délszlávnak képzelt Blandianagrúppát. E két Grúppéból valamint az erdélyi szláv Mediaschgrúppéból egy nagyszabásúnak képzelt besenyő invázió és beköltözés hatására (az utóbbi Morești B-Ciugud-Grúppének tulajdonítja egész Romániában, beleértve Dobruzdzsát és a Kelet-Alföldet is a cserépbücsök/cserépbográcsok elterjedését) alakul ki – némi ómagyar utóhatásokkal – a Bjelo-Brdo-Kultur, amelyet továbbélő szlávokhoz köt. A magyarok Horedt szerint először 950. körül vetnék meg a lábukat Észak-Erdélyben, s az Árpádok politikai uralma még 1100-ban sem terjedne túl a Kis-Szamos–Aranyos–Maros középső szakasza vonalán. Az ember meghökkenve kérde: II. Géza ugyan kinek az országába hívta be s telepítette le Horedt őseit? Bizony a késői utód gondolkodását alaposan összekuszálták a különféle nagynémet és nagyromán politikai elméletek.

A hivatalos román történeti álláspontok közismertek; a vaskortól és a rómaiak idejétől a Dnyeszter-Tisza-Alduna határolta területen, sőt a csak 1878-ban Romániához csatolt Dobruzdzsában is több mint két évezrede egységes géto-dák eredetű alaplakos-

sággal kell számolni. Ezek a sok évszázadosnak ábrázolt római majd bizánci uralom idején teljességgel romanizálódnának, olyan mélyen s alaposan, hogy az át-át vonuló szlávokat is viszonylag gyorsan asszimilálnák. A többi „vándornépet” (amely fogalomba Attilától Batu kánig mindenki beletartozik, aki eredetileg keletről jött, nem kivéve a magyarokat sem) vagy sikerrel távol tartották országuktól, vagy egy-kettőre elűzték.

Persze még az államilag támogatott elméletek sem egyformák. A bukaresti Lígia Bârsu magyarul is kiadott könyve (A román nép anyagi és szellemi műveltségének folytonossága az egykori Dacia területén, Kriterion 1981.) pl. annyira primitív, hogy nincs róla mit mondani, a dákok és rómaiak után ő már csak „felsőbbrendű” román leszármazottakat és dáko-román emlékeket ismer. De csak propaganda kiadványokban; szakfolyóiratban nagyon is tisztában van pl. az erdélyi gepidák létezésével. A kolozsvári Ștefan Pascu volt az Anonymusra épített óromán erdélyi história főképviseelője, „Gelu, Menmorut és Glad vajdaságainak” égbemelője (Mit jelent Erdély? Dacia Kiadó, 1984.). Amikor szerinte a magyarok 1003-ban először behatolnak Erdélybe, e színromán vajdaságok akkor is csak megrendülnek, népük és szervezetük (a knezat-ok és voivodat-ok) töretlenül fennmaradnak. A magyar elnyomást százezres-millióss tömegekben élik át, mivel a román tömegek Erdély lakosságának minden időben 65%-át tették ki. Régészetiileg Pascu is mások is elsősorban Mircea Rusu ötleteire támaszkodtak.

Rusu mindenekelőtt Anonymust „fejlesztette tovább”, a szerzőből Paulus/Pál erdélyi püspököt csinált, akiben eretnekké válása után is megmaradt a román hazafiság némi szikrája. Hiszen tőle tudjuk az „igazat”: Erdély magyarok előtti őslakói blakok/vlachok vagyis románok voltak. Mivel ezek a rómaiak egyenes leszármazottai, nem szükséges Erdély koraközépkorát mindenféle periódusokra bontani. A IV-VI. századi autochton fejlődésből szervesen nő ki a VII-IX. századi autochton fejlődés. Ebben az időben épülne Erdély valamennyi ismert föld-fa vára, ezek hősiessen ellenállnak a magyaroknak, pusztulási rétegeiket barbár magyar támadások okozták. Az első magyar támadások után a helyi román lakosság mindenütt helyreállítja a várakat s azok egészen a XI. század végéig sikerrel védelmezik a magyarok ellen az erdélyi román földeket, a XI. század végén azonban a magyaroknak sikerült elpusztítani a várakat. Természetesen arról sem lehet szó, hogy a X-XI. században bármi újonnan keletkezett volna, a korszak temetői valójában a VII-IX. századi autochton lakosság temetőinek „kontinuus” folytatásai. A néhány lovassír, amely nem illik bele a képbe, az Erdélyben a támadók maradványa, a várak ostromlóié. Szinte hihetetlen, hogy egy 1986. évi magyarországi kis könyv mindezeket a hamisításokat nemcsak elhitte, de Dobokvár kapcsán még hirdette is.

Rusu is, mások is kénytelenek elismerni, hogy a „vándornépek” képviselői itt-ott mégiscsak feltűnnek az országban (még a román síkságon is!), ezeket azonban mindenfelé besenyőnek tartják, a besenyők ugyanis ma már senkit sem zavarnak, lassan egy évezrede lesz hogy kihaltak. Az a Mircea Rusu, aki 1962-ben még legalább a keletalföldi – partiumi honfoglaló magyar sírok egy részének magyar voltát elismerte, – igaz, kissé különös módon, hiszen Bihar és Muszka lovasharcosai „Menmorut Biharea”-ját, Sikló, Németszentpéter és Nagyősz lovasharcosai pedig Glad vezér „Cenad”-ját tartanak mintegy ostromzár alatt, lévén a két nevezett úr bátran védekező román vajda – aközben más keletalföldi – bánági honfoglalás kori temetőkből, Gálospetrítől Szalacson át le Sajtényig, majd Nagyszentmiklós-Bukovapusztától Nagyteremiáig és Dettáig valóságos besenyő Maginot-vonallal védelmezteti a trianoni határt. Amelyen a magyar hadak természetesen képtelenek voltak áthatolni, ők csak az Alpokon és a Po-n, a Rajnán és Loire-on, a Pireneusokon és az Ebron tudtak átjutni.

Magyar publikációk félreértésből-félreolvasásából keletkezett hamisítás a bukovapusztai, nagyősi, nagyteremiai sírokat tumulus/kurgán-síroknak minősíteni,

mondván, hogy a kurgán-temetők ismeretlenek a X. századi magyarságnál, annál jellemzőbbek az egykorú besenyőkre. Másoknál, de Rusunál is, magyarokat kizáró ok a lócsontok hiánya valamint a sírokban előforduló cserépedény melléklet (hiszen a lóról soha le nem szálló nomád nem használ cserépedényt – mondják köröskörül a „földművelők” régészei), e téves képzelgések szerint az edény biztos jele annak, hogy a vizsgált X. századi sírban s ha a sírban, akkor a temetőben is, valójában az „autochton” (vagyis az ó-román) lakosság temetkezett vagy ó-román népesség is temetkezett (Maroskarna, Szalacs, Hodony, Mehádia, Ómoldova, Ósopot stb.) Romániában a román régészek a Bijelo Brdo kultúrát is „autochtonnak” tartják, mondván, hogy őseik a szlávokat legkésőbb a VII. század végéig romanizálták. Az ennek ellentmondó rengeteg szláv folyónév és más helynév szerintük régész számára semmit sem jelent, régész ezekkel nem érvelhet, vizsgálatuk kizárólag a nyelvészek dolga. Nyilvánvaló, hogy az ilyen s hasonló „tudományos” eredményekhez tudományos igénnyel csak olyanok közeledhetnek, akik azelőtt sosem hallottak Erdélyről, szlávokról és magyarokról.

És most röviden a régészet eddigi valóságos eredményeiről. Az Alföld keleti peremével ezúttal is gyorsan végezhetünk, a X-XI. századi Magyarország ugyanolyan részéről van szó, mint a Tisza-völgye, mi több: a korszakban éppen itt, a hegyek és síkságok találkozásánál voltak az egyházi és világi központok: Bihar, Zaránd, Arad, Csanád, Temesvár. Meglepő viszont az a teljes üresség, amely 163 évi régészeti kutatás után az újkori Szatmár és Szilágy megyék területét (vagyis a középkori Kraszna, Középszolnok s természetesen Szatmár megyéket) jellemzi. A IX. században szlávoktól gyéren lakott erdős-mocsaras vidéket a honfoglalók nem szállták meg, s nem telepítették be, – nagy-nagy késői tévedés volt elsőként Ménmarót Szatmár vára és szatmári országa ellen vezetni őket, amint azt Anonymus a 300 évvel későbbi viszonyok nyomán képzelte. A XI. századig nincs régészeti nyoma a Szamos és Kraszna mentében valamint a Meszesi kapun át Erdélybe vezető főútvonalaknak. Nem véletlen hát, hogy ezt a történelmi Erdély határain kívüli vidéket a Felső-Tiszántúl magyarsága fogja majd betelepíteni, amiként erről a vidék nyelvjárása mindmáig tanúskodik. Éppen úgy, ahogyan a szabolcsi-szalacsi-érkörtvélyesi XI. századi temetőkkel rokon zilahi (Krasznai út) és várteleki XI. századi sírleletek tanúskodnak. Itt tehát a régészet és nyelvészet egybehangzóan az anonymusi honfoglalás-történet ellen szól, a Nyíri-részekben a X. századi magyar település az Érmelléken végződött.

Az anonymusi kép 1943-ban még annyira erős volt, hogy a *régészeti településtörténetet* rekonstruáló László Gyula sem tudott a honfoglalók számára mást elképzelni, mint a jó szélesen ábrázolt Kraszna-Meszes útvonalat. Néhány évvel korábban a régész Roska Márton is itt vonultatja Tuhutum/Töhötömöt és alvezérét Ogmand/Agmándot a Blacus Gelou dux (a román szakirodalomban egy XIII. század végi másolói hiba nyomán: Gelu) ellen, tökéletesen megfeledezve arról, ő is és Makkai Lászlóig összes történészünk is, hogy ha az utóbbit nem tekintik hiteles történelmi személynek, akkor az előzők szerepeltetésének sincs értelme.

Tárgyilagos román régész-történészek (mert ilyenek voltak s remélhetőleg még lesznek is) előtt is világos volt, hogy a honfoglaló magyarság már a honfoglaláskor megszállta a Maros-völgyet s rátette a kezét a fontosabb erdélyi sóbányákra. A régészeti leletek és településtörténeti adatok bizonyossága szerint valóban a Maros-völgy volt az Alföld és az Erdélyi Medence, a Mezőség közti fő útőér vizen s szárazon egyaránt. A X-XI. századi erdélyi honfoglalás kori leletek egy része (Magyarlapád, Marosgombás, Várfalva fel egészen Malomfalváig) azonos a tiszántúliakkal, nem szólva a folyó alsó szakaszának pompás leleteiről, hiszen azok valójában az Alföldön vannak (Arad-Csálya stb.).

Határozottan különbözik viszont az alföldi magyar régészeti tömbtől a két kolozsvári temető, a maroskarnai temető s részben a marosgombási temető is, köznépi viszonylatban hasonló önállóságról tanúskodik a marosnagylaki temető, de halványan érzékelhető a kolozsmonostori és dobokai telep- és sírleletek bizonyos eltérő jellege is. Ezek népe nem származhat az alföldi tömbből, hanem a Keleti-Kárpátok szorosain át, avagy délről a Vöröstoronyi szoroson át (amire már Kovács István gondolt!) közvetlenül Etelközből költözött be Erdélybe. Ugyanott találjuk ezeket a temetőket és telepeket, ahol a valamennyi magyar nyelvjárástól különböző erdélyit, – „ennek alig lehet más magyarázata, mint a IX. század végi ősfoglalás” – írtam már 1989-ben, s ezt ma is vallom.

Végül néhány szót még a történeti végkövetkeztetésekről. Mindenekelőtt leszögezendő: mindazon vélekedések, amelyek a Kolozsvár-Marosgombás-Maroskarna csoportot el akarnák szakítani a honfoglaló magyarság magyarországi nagy tömbjétől, vagy éppen szembe akarnák állítani vele, eleve elhibázott, sőt dilettáns próbálkozások. A korai erdélyi magyar temetők tömbjében ugyanis koncentráltan jelen van mindaz, ami a magyarságra s népünk keleti katonai vezetőrétegére jellemző. A leletek „archaikus” vagyis steppei jellegéből arra következtetni, hogy e temetők népe kabarokból (kazárokból), netán besenyőkből verbuválódott volna vagy mindenestől kabar-kazár lenne, nem egyéb, mint a régészet törvényeinek nem ismerése vagy szándékos félremagyarázása.

A X. század későbbi évtizedeiben abban különbözik az erdélyi magyarság az „anyaországától” – ha szabad így fogalmaznom –, hogy nem vett részt a nyugati zsákmányoló hadjáratokban, s ez bizony alaposan visszahatott öltözéke gazdagságára. Annak viszont van némi nyoma, hogy 936. után a Bizánc elleni hadjáratokban részt vehettek erdélyi harcosok is, – sajnos a kutatás elmaradottsága s az általános lelethiány miatt ennek nem sok bizonyosságát lehetne említeni. 970 után Erdélyben a *gyulák* gyakorolták a hatalmat, emiatt az országrész kimaradt abból a folyamatból, amit a törzsi eredetű helynevek egymással elkeveredő elterjedése tükröz. Bámi is volt ez a folyamat, Erdélyre nem volt jellemző, hiszen a 300 törzsi helynévből csak 2: egy Jenő és egy Keszi fordul elő. Ebből visszafelé következtetve mégsem szabad történelmi vagy régészeti érveket kovácsolni a X. század első és második harmadára, Márcsak azért sem, mivel a vármegyék, Erdélyben a határvármegyék megszervezésekor, Erdély ez népe nem mutat említésre méltó eltéréseket az ország más területeinek megyeközpontjaitól. Ez azt jelenti, hogy Szent Istvántól kezdve Erdély ugyanolyan szerves részé volt a Magyar Királyságnak, mint a Dunántúl, a Nyugati-Felvidék vagy a Temesköz.

Bóna István

Irodalom: *Bejan, A. – Moga, M.*, Necropola feudal timpurie de la Hodoni (Jud. Timiș), *Tibiscus* 5, 1977, 159-168. – *Blăjan, M. – Popa, Al.*, Cercetările arheologice de la Alba Iulia – „Stația de salvare”. Materiale și cercetări arheologice al XV-a sesiune anuală de rapoarte. București 1983, 375-380. – *Blăjan, M. – Stoicovici, E. – Botrețatu, D.*, Monedele descoperite în cimitirul feudal timpuriu (Sec. XI) de la Alba Iulia- Str. Vinătorilor (1979-1980). *Apulum* XXVII-XXX, 1990-1993, 273-292. – *Bodrogi J.*, Alsófehér megyei honfoglaláskori leletek. Az Erdélyi Múzeum Egyesület hetedik vándorgyűlésének emlékkönyve 1912. Kolozsvár 1913, 16-29. – *Bóna I.*, Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában. In: Erdély története I. Bp. 1986, 1988¹, 194-234. – *Bóna I.* Magyar-szláv korszak (895-1172). In: Erdély rövid története. Bp. 1989, 1993², 101-125, 155-157. – *Bóna I.*, Az Árpádok korai várairól. Debrecen 1995, 25-28. – *Chidioșan, N.*, Mormintul din perioada feudalismului timpuriu de la Galoșpetreu (Raion Marghita) Muzeul Brukenthal. *Studii și comunicări* 12, 1965, 237-243. – *Chidioșan, N.*, O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea. *Studii și cercetări de istorie veche* 20, 1969, 611-615. –

Cosma, C., Morminte din secolele IX-X. p.Ch. despoperite la Zalău (jud.Sălaj). *Ephemeris Napocensis* IV, 1994, 323-329. – *Dörner, E.*, Cercetări și săpături arheologice în județul Arad. Materiale și cercetări arheologice IX, 1970, 445-465. – *Györffy Gy.*, Gyulaféhérvár kezdetei, neve és káptalanjának registruma. Századok 117, 1983, 1103-1134. – *Hampel J.*, A honfoglalási kor hazai emlékei. In: A magyar honfoglalás kútfeje. Szerk.: Pauler Gy. és Szilágyi S., Bp. 1900, 583-585, 616-622, 657-659, 663-671. – *Heitel, R. R.*, Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977) I. Studii și cercetări de istorie veche și arheologia 36, 1985, 215-231. – *Heitel, R. R.*, Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977) II. Studii și cercetări de istorie veche și arheologia 37, 1986, 233-248. – *Herepey K.*, A gombási népvándorláskori sírokról. *Archaeologiai Értesítő* 15, 1895, 426-430. – *Horedt, K.*, Die Metallfunde des 10-11. Jahrhunderts aus Siebenbürgen. In: Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens. Bukarest 1958, 138-147. – *Horedt, K.*, Un cimitir din secolul IX-X e.n. la Mediaș. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Ser. Historica, Fasc. 2.* 1965, 7-23. – *Horedt, K.*, Die Ansiedlung von Blandiana, Rayon Orăștie. *Dacia* 10, 1966, 261-290. – *Horedt, K.*, Siebenbürgen im Frühmittelalter. Bonn 1986, 72-157. – *Horedt, K.*, Das frühmittelalterliche Siebenbürgen. Ein Überblick. Innsbruck 1988, 71-100. – *Karácsonyi J.*, Bihari honfoglaláskori lovassírokról. *Archaeologiai Értesítő* 23, 1903, 66-67, 405-412. – *Knieszsa I.*, Magyarország népei a XI. században. In: Szent István Emlékkönyv, szerk. Serédi J., Bp. 1938. II. 385-393, 418-423. – *Knieszsa I.*, Erdély földrajzi nevei. In: Erdély. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, szerk. Deér József, Bp. 1940, 71-77. – *Knieszsa I.*, Erdély víznevei. Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1942, Kolozsvár 1943, 27-73. – *Kovács I.*, A kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményéből II, 1942, 85-118. – *Kristó Gy.*, A 10. századi Erdély politikai történetéhez. Századok 122, 1988, 3-35. – *László Gy.*, A Kolozsvár-Zápolya-utcai honfoglalás kori temető. Erdélyi Múzeum 47, 1942, 578-584. – *László Gy.*, A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár 1943, 15-71. – *László Gy.*, Erdély településtörténetének vázlatja Szent István koráig. Erdélyi Tudományos Füzetek 167. sz., Kolozsvár 1943, 17-22. – *László Gy.*, Árpád népe, Bp. 1988. – *Makkai L.*, Anonymus az erdélyi magyar honfoglalásról. Honfoglaló magyar törzs Erdélyben. In: Erdély története I. Bp. 1986, 1988³, 235-284. – *Märghitau, L.*, Morminte din epoca feudală timpurie descoperite la Șeitin. Studii și cercetări de istorie veche 16, 1965, 581-586. – *Medgyesi P.*, Avarkori sírlelet(?) és 10-11. századi magyar köznépi temető részletei Gyulavarsánd-Laposhalomról. *Altum Castrum* IV. Visegrád 1995, 98-118. – *Nagy G.*, Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál. *Archaeologiai Értesítő* 33, 1913, 268-275. – *Olteanu, Șt.*, State Formations on the Territory of Romania and the Process of their Unification in the Ninth-Fourteenth Centuries. (Romanian Knezdoms and Voivodeships). In: Relations between the autochthonous population and the migratory populations. București 1975, 249-246. – *Popescu, D.*, Săpături de la Vârșand. Materiale și cercetări arheologice II, 1956, 124-152. – *Réthy L.*, Két árpádkori temető Arad megyében. *Archaeologiai Értesítő* 18, 1898, 124-131. – *Roska M.*, Árpádkori temető Vajdahunyadon. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményéből 4, 1913, 166-198. – *Roska M.*, Árpádkori temető Várfalván. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményéből 5, 1914, 125-187. – *Roska M.*, A honfoglalás és Erdély. In: A történeti Erdély, szerk. Asztalos Miklós, Bp. 1936, 163-173. – *Roska M.*, A gyulaféhérvári (Alba Iulia, Alsófehér m.) viking bronz kardhüvellyég. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményéből IV, 1944, 102-108. – *Rusu, M.*, – *Dörner, E.*, Săpături de salvare de la Șiclău. Materiale și cercetări arheologice VIII, 1962, 705-711. – *Rusu, M.*, The Autochthonous Population and the Hungarians on the Territory of Transylvania in the 9th-11th Centuries. In: Relations between the autochthonous populations and the migratory populations. București 1975, 201-217. – *Székely Z.*, Adatok a Székelyföld népvándorláskorához. *Sepsiszentgyörgy* 1945, 5-15, 1-II.t.